

Sociaal ondernemerschap: urban farming

Het succes van steden?

Maureen de Haan (3698629)

‘Sociaal Ondernemerschap als uitdaging’

Docent: Peter Linde

28-01-2013

Sociaal ondernemerschap: urban farming

Het succes van steden?

Sociaal ondernemende initiatieven binnen de food sector zijn in de huidige tijd niet meer weg te denken. Volgens Mark Hillen, mede oprichter en directeur van Social Enterprises NL, zijn er verschillende trends met betrekking tot sociale ondernemen en voeding zichtbaar (tabel 1) (Dutch, 2012). *Urban farming* is een steeds vaker voorkomend fenomeen waarin de trends van sociale ondernemerschap uit tabel 1 terugkomen. Het gaat hierbij om het verbouwen, verwerken en distribueren van voedsel in een stadse omgeving. Een goed voorbeeld is het initiatief dat in

Tabel 1: Trends sociaal ondernemerschap in food

1.	Een trend van oudsher: ecologisch, biologisch, minder gif in ons lijf en diervriendelijk
2.	Sociaal: betrokkenheid, iedereen een kans geven om iets van zijn leven te maken, participatie.
3.	Lokaal, nabijheid, community, elkaar kennen, verbinding, buurt-boer initiatieven

Amsterdam genomen is. In juni 2012 is aan de ring van de A10 het grootste urban farming dak van Europa aangelegd. Op het 3000m² meter dak van het bedrijvencomplex Zuidpark worden er verschillende soorten groente, kruiden en kleinfruit gekweekt. Het doel van dit dak is om gebruikers van Zuidpark op een inspirerende manier met elkaar in contact te brengen door samen te zaaien, schoffelen en oogsten in de stad. Iedereen kan een eigen moestuintje op het dak krijgen en daarnaast is het voedsel dat geproduceerd wordt vers en 100% biologisch (Zuidpark, 2012).

Het produceren van voedsel in de stad bestaat al zo lang als steden bestaan. Echter door de nieuwe technologische mogelijkheden in het conserveren en transporteren van voeding heeft sinds de 19^e eeuw het verbouwen van voedsel in de stad terrein verloren. Nu weer in de huidige moderne tijd komt urban farming steeds meer in schijnwerpers te staan, zowel in ontwikkelde- als ontwikkelingslanden (Jansma & Visser, 2011). Zo beschrijven Kaufman & Bailkey (2000) in hun paper het ontstaan van urban farming in steden in de Verenigde Staten. Doordat er stedelijke bewoners en economische activiteiten naar de stedelijke buitenwijken zijn verhuisd is er steeds meer land in de stad dat niet gebruikt wordt. Deze leegstaande terrein bieden mogelijkheden tot het verbouwen van lokaal voedsel in de stad voor de stedelijke bewoners.

Landbouw in de stad kan dus mede door de leegloop van de stad worden uitgebreid. Maar wat voor gevolgen brengen deze sociaal ondernemende initiatieven met zich mee? Komt het de steden en haar bewoners ten goede of kleven er ook nadelen of kanttekeningen aan deze vorm van sociaal ondernemerschap? Volgens Smit en Nasr (1992) is urban farming 'a vast opportunity missed', kortom volgens hen staat het verbouwen van voedsel in de stad in hoog vaandel. Aan de hand van de onderstaande vraag zal in dit essay, ondersteunend met wetenschappelijke literatuur, uiteengezet worden in hoeverre urban farming een kans kan zijn voor steden en haar inwoners en wat deze kans dan kan inhouden.

In hoeverre is 'urban farming' als een vorm van sociaal ondernemerschap een kans voor steden en haar inwoners?

Ten eerste zal worden toegelicht in hoeverre urban farming een rol kan spelen in het gezonder maken van steden. Vervolgens zullen aan de hand van het alternatieve voedselwerk andere voor- en nadelen van urban farming worden besproken. Dit heeft voornamelijk betrekking op initiatieven in ontwikkelde landen zoals Nederland. Aangezien urban farming een fenomeen is wat wereldwijd kan worden toegepast zal in het laatste gedeelte van dit essay de kansen voor steden en haar inwoners in ontwikkelingslanden worden beschreven.

Verder zal naast het uitzetten van de voor- en nadelen van urban farming de rol van de sociaal ondernemer verder worden toegelicht. Om zo te kunnen vaststellen op welke manieren sociaal ondernemerschap ingezet kan worden wil urban farming succesvol kunnen uitpakken voor steden en haar bewoners. Tenslotte zal in de conclusie het antwoord op de hoofdvraag worden geformuleerd.

Healthy cities

Sociaal ondernemende initiatieven kunnen aan steden over de hele wereld een verschillende bijdrage leveren aan de stad en haar inwoners. Zo kunnen sociaal ondernemers van wezenlijk belang zijn voor het creëren van een 'healthy city'. Volgens Harting e.a. (2010) worden sociaal ondernemers gezien als mensen die voor (politieke) veranderingen kunnen zorgen en zij kunnen van vitaal belang zijn voor het bereiken van geïntegreerde interventie strategieën die nodig zijn om de hedendaagse gezondheid van stedelijke bewoners te bevorderen.

Sociaal ondernemers kunnen in dit geval het doel hebben om sociale waarde en verandering te creëren om mensen, die het zelf niet kunnen, te helpen aan een gezondere levensstijl. Echter om de gehele stad 'gezonder' te maken zijn bondgenootschappen en netwerken van groot belang. Nieuwe sociale innovaties kunnen namelijk niet tot stand worden gebracht door één of een aantal sociaal ondernemers. De input van meerdere mensen en verschillende organisaties kan zorgen voor echte veranderingen. Sociaal ondernemerschap is daarmee de 'route' tot een gezonde stad en kan op verschillende manieren impact genereren met behulp van verschillende organisaties (Leadbeater, 2006).

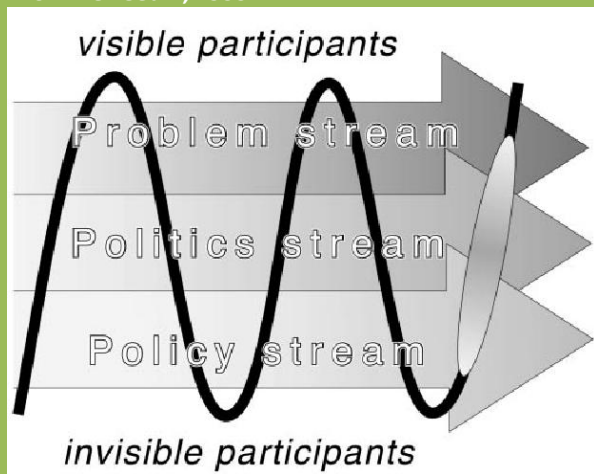
Het begin van de 'route' moet ergens in de stad beginnen. Uit het onderzoek van Smit en Nasr (1992) is gebleken dat dergelijke programma's het beste kunnen worden opgestart in lage-inkomenswijken. Vaak hebben deze wijken de meeste slechte leefomstandigheden die kunnen overvloeien naar de rest van de stad. Door hier stedelijke landbouw projecten op te richten kan de gezondheid en de leefomgeving van de wijk worden verbeterd en kunnen de negatieve spill-over effecten voor de rest van de stad verbeterd worden. Deze initiatieven kunnen mensen met een laag inkomen beter worden voorzien van gezonder en meer voedzamere voeding. En daarnaast kan urban farming voor meer groenere ruimte zorgen in de stad waardoor de levenskwaliteit kan toenemen (Kaufman & Bailkey, 2000) en waardoor er een positieve bijdrage geleverd kan worden aan de

ecologische wereldbalans (Smit en Nasr, 1992).

Echter dit is natuurlijk makkelijk gezegd dan gedaan. Willen sociaal ondernemers iets bereiken dan kan dat volgens Kingdon's stream model (aangehaald door de Leeuw, 1999) (figuur 1) alleen als de 'window of opportunity' tussen de drie stromen geopend kan worden. Dat betekent dat als een sociale ondernemer effectief wilt handelen moet men er bewust van zijn wat er binnen deze stromen aan de gang is en welke zichtbare (mensen met formele bevoegdheden) en onzichtbare deelnemers (bijvoorbeeld een achtergestelde bevolkingsgroep) binnen elke aanwezig stroom zijn. Om dat voor elkaar te krijgen is het van belang dat sociaal ondernemerschap geïnstitutionaliseerd is in de stad.

Figuur 1: Kingdon's stream model

Bron: De Leeuw, 1999

Kortom urban farming zal zeker wel kansen kunnen bieden voor het produceren en verkopen van gezonder voedsel en voor een gezondere leefomgeving voor stedelijke bewoners. Echter institutionalisering van sociaal ondernemerschap, kennis van de context waarin er geopereerd wordt en samenwerking met andere organisaties is van essentieel belang willen sociaal ondernemers met urban farming initiatieven daadwerkelijk een bijdrage kunnen leveren aan het gezonder maken van de stad. Dat er steeds meer animo is voor dergelijke initiatieven blijkt wel uit het volgende stuk over alternatieve voedselnetwerken.

Alternatieve voedselnetwerken

Een groeiend fenomeen in voornamelijk ontwikkelde landen is het 'alternatieve voedselnetwerk' in stedelijke gebieden. Volgens Jarosz (2008) kenmerkt dit netwerk op vier manieren:

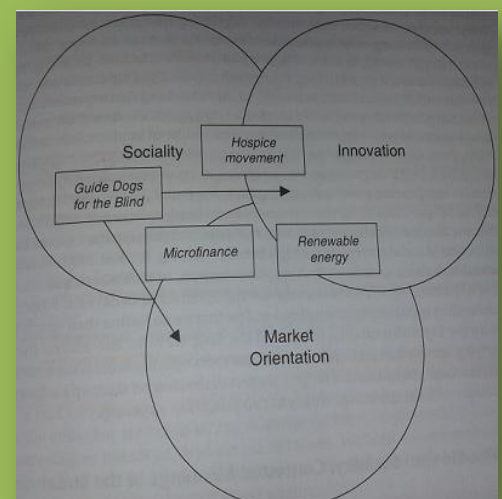
1. Kleinere afstanden tussen producenten en consumenten
2. Kleinschaligheid van de boerenbedrijven en biologische productiemethodes
3. Locaties waar het produceerde voedsel verkocht kan worden zoals boerenmarkten, voedsel coöperaties.
4. Door een verbintenis van de sociale, economische en ecologische dimensie van duurzame voedselproductie, distributie en consumptie.

Urban farming is ook een alternatief voedselnetwerk zodra het voedsel dat in de stad verbouwt is ook verkocht wordt aan consumenten. Het toenemende animo voor deze netwerken gaat samen met verschillende economische en politieke agenda's en ook met de waarden en wensen van de consumenten. Vooral in steden met een liberale politiek wordt het toegepast en voornamelijk hoogopgeleiden inwoners met hoge inkomsten in de stad maken gebruik van deze netwerken. De populariteit van deze netwerken wordt aangewakkerd door de hedendaagse trend van lokaal en gezond eten, die ook in tabel 1 in de inleiding staat beschreven.

Vooral de mensen met de hoge inkomens worden dus door deze netwerken voorzien van hun wensen, aangezien zijn vaak eerder bereid zijn om meer voor hun voedsel te betalen. Door de toenemende vraag komt er steeds meer druk te staan op de 'stedelijke boeren' die eigenlijk zelf begonnen zijn met deze vorm van voedselverbouw. Door hun kleinschaligheid en gehanteerde productiemethodes moeten ze vaak heel hard werken om genoeg voedsel te verbouwen, te promoten en voedsel verkocht te krijgen (Jarosz, 2008). Dit heeft als gevolg dat stedelijk landbouw lang niet voor elke stedelijke bewoner kansen biedt. Zoals uit deze studie blijkt kunnen stedelijke boeren niet de gehele stedelijke bevolking voorzien van biologisch en lokaal voedsel vanwege te weinig schaalvoordelen.

Aangezien deze vorm van stedelijke landbouw dus vooral kansen biedt voor diegene die wel wat euro's meer willen betalen, kan je je afvragen in hoeverre dit nog als sociaal ondernemend gezien kan worden? Dit is natuurlijk een complexe vraag aangezien de wetenschappelijke literatuur verschillende definities van sociaal ondernemerschap hanteert. Zo maken Nicholls & Cho (2006) onderscheid in drie dimensies van sociaal ondernemerschap (figuur 2). Waar kan urban farming in dit figuur worden neergezet? Het kan als innoverend worden gezien als het op nieuw in het leven geroepen vorm van landbouw om de stad en haar inwoners gezonder te maken.

Figuur 2: Dimensies van Sociaal Ondernemerschap

Urban farming is marktgeoriënteerd wanneer het verbouwde voedsel ook verkocht wordt. In hoeverre het een sociaal doel bevordert is en wordt in dit essay toegelicht. Urban farming kan onder andere stedelijke bewoners aan gezonder voedsel en aan een gezondere leefomgeving helpen.

Daarnaast bleek al uit de inleiding dat sociale ondernemende initiatieven met betrekking tot voeding ook een sociaal, bindend doel nastreven. Zo illustreert het krantenbericht uit figuur 3 dat urban farming de sociale cohesie in de wijk kan versterken. Door bijvoorbeeld publieke wijktuinen op te richten kunnen bewoners gezamenlijk gewassen verbouwen en dit kan het onderlinge contact en de binding met de woonplek versterken. Zo heeft de sociale onderneming Buiten Ruimte voor Contact voedseltuinen opgericht waarin buurtbewoners aan de slag kunnen. Deze ruimtes moet bijdrage aan de verbetering van de leefbaarheid, sociale samenhang en de integratie in een buurt of wijk (BRVC, 2012).

Echter sociale cohesie kan alleen bereikt worden als mensen zelf aan de slag gaan met het verbouwen van voedsel. Aangezien stedelijke boeren ook niet de gehele stedelijke bevolking in lokaal en biologisch voedsel kunnen voorzien, biedt urban farming daarom dus vooral voor de stad en haar bewoners 'sociality' zodra het kleinschalig blijft en bottom-up door mensen zelf wordt vorm gegeven. Daarbij is kennis over het verbouwen van voedsel en het eventueel produceren voor de stedelijke markt wel erg essentieel. Mensen die dus aan de slag willen met urban farming zullen moeten weten hoe ze het best bijvoorbeeld een krop sla kunnen verbouwen om daadwerkelijk ook de krop te kunnen eten of te verkopen.

Kortom dankzij de groei van alternatieve voedselnetwerken komt stedelijke landbouw steeds meer in de belangstelling te staan. Stedelijke boeren bereiken hier vooral de wat rijkere doelgroep mee. Door de toenemende werkdruk voor de stedelijke boeren en de beperkte sociale impact kunnen urban farming initiatieven veel beter via bottom- up georganiseerd worden om zo zelf de mensen op het land aan het werk te krijgen. Dit kan ten eerste de sociale cohesie bevorderen en zal meer op de vraag gericht zijn.

Daarnaast blijkt ook uit het krantenbericht (figuur 3) dat het maar de vraag is in hoeverre urban farming een hype is. Zonder de wil van de consument om zelf voedsel te verbouwen hebben dergelijke projecten weinig kans van slagen. Verder is in Nederland landbouw al goed geïntegreerd in de stedelijke zone en is stadslandbouw geen noodzaak aangezien we al genoeg voedsel voor de stedelijke bevolking hebben. Voor steden in ontwikkelingslanden kan stedelijke landbouw echter wel een must zijn.

Figuur 3: Krantenbericht NOS
Bron: NOS (2012)

'Stadslandbouw' groeit door crisis

Door redacteur Rianne van Vuren

Van slaplantjes in een oud Amsterdams gasvulstation tot radijsjes die groeien op vissenmest in een Rotterdamse loods. Nederland kent een nieuw fenomeen: stadslandbouw. Op de eerste 'Dag van de stadslandbouw' lijkt het erop dat het fenomeen voet aan de grond krijgt, met dank aan de crisis. Stadslandbouw is een breed begrip. In Nederland zijn al ontelbare buurtmoestuintjes uit de grond geschoten, maar er zijn ook tientallen commerciële initiatieven van stadsboeren. Sommigen van hen willen zelfs supermarkten gaan bevoorraden. Landbouweconoom Jan-Willem van der Schans maakte een inventarisatie van deze commerciële initiatieven en kwam uit op elf serieuze initiatieven in leegstaande gebouwen, en zeker zestien op braakliggende grond. Initiatieven op braakliggende grond (groen) en in fabrieken.

Voordelen

De stadslandbouw pioniers worden een handje geholpen door de crisis. Veel gemeenten hebben leegstand en braakliggende grond. Daardoor zijn ze eerder geïnteresseerd in 'urban farming'. Die manier van boeren heeft flink wat voordelen: er wordt bespaard op transportkosten en uitstoot, dankzij nieuwe waterregulerings- en verlichtingssystemen wordt er niets verspild. Bovendien wordt de sociale cohesie in de wijk versterkt. "Mensen moeten weer weten waar hun voedsel vandaan komt", prediken de stadsboeren. Het gaat om het idee: waarom transporteren wij onze producten over de hele wereld en kopen we in de supermarkt soms dezelfde producten uit een ander, goedkoper land?

Kritiek

Toch is er ook kritiek op de komst van stadsboerderijen. "In onze Randstad is landbouw al perfect geïntegreerd in de stedelijke zone. En vanuit hartje Deventer sta je met een kwartiertje fietsen toch al tussen de weilanden", zegt Van der Schans. "In metropolen als bijvoorbeeld Hongkong moeten ze serieus met stadslandbouw aan de slag, maar in Nederland is er totaal geen noodzaak. Er is zelfs overproductie, dus als stadsboer zal je echt iets nieuws moeten telen om kans te maken om te overleven."

Consument

De eerste initiatieven in leegstaande gebouwen zullen dit voorjaar van start gaan. Maar dat onze groenten in de nabije toekomst uit de oude fabriek om de hoek komen, lijkt onwaarschijnlijk. De stadsboeren moeten het vooral hebben van de veeleisende milieubewuste consument die bereid is een paar centen meer te betalen. De vraag is of de consument het 'stadsboeren' in leven houdt. Dan kunnen de pioniers bewijzen dat stadslandbouw geen hype is.

Urban farming in ontwikkelingslanden

De populatie van steden over de hele wereld, en vooral in ontwikkelingslanden, neemt nog steeds toe. Volgens Smit en Nasr (1992) kan stedelijke landbouw een effectieve en belangrijk instrument zijn om de groeiende bevolking gemakkelijk aan voedsel te voorzien en om de nadelige gevolgen zoals milieu- en watervervuiling als gevolg van de groei aan te pakken. Door gebruik te maken van alternatieve bronnen, zoals urban farming, kan de leefomgeving minder worden aangetast. Daarnaast kan het nog andere voordelen opleveren:

Ten eerste kunnen door het verbouwen van lokaal voedsel energie en transportkosten bespaard worden. Het voedsel hoeft een minder grote afstand af te leggen om in de supermarkt terecht te komen. Dit is tevens ook een voordeel die in ontwikkelde landen van belang kan zijn. Daarnaast geven mensen in ontwikkelingslanden een groot deel van hun inkomen uit aan voedsel. Door zelf voedsel te verbouwen kunnen mensen zichzelf in eigen voedsel voorzien en kan het ook extra inkomsten opleveren door wat over is te verkopen. Tenslotte kan stedelijke landbouw inkomsten genereren voor bijvoorbeeld nieuwkomers of moeders in de stad in ontwikkelingslanden. Migranten afkomstig van het platteland kunnen hun kennis over landbouw toepassen en moeders kunnen zo extra inkomsten genereren voor hun gezin.

Door urban farming kunnen ongebruikte plekken in de stad kunnen worden omgetoverd tot stedelijke landbouwgronden. Veel van deze plekken zijn in handen van de overheid en kunnen daarom makkelijker het collectief belang dienen. Maar ook gronden van de gemeenschappen of tuinen van mensen kunnen gebruikt worden om voedsel te verbouwen (Smit en Nasr, 1992). Echter de vraag is of deze lege gronden goedkoop en makkelijk te reinigen zijn aangezien deze eerste een andere, wellicht een verontreinigde, functie hebben gehad (Kaufman & Bailkey, 2000). Het is namelijk belangrijk dat het voedsel op een gezonde wijze verbouwd en geconsumeerd kan worden.

Urban farming kan in steden in ontwikkelingslanden dus worden gezien als een middel om de stedelijke problematiek, die ontstaat vanwege de groei van de stad, aan te pakken. Daarnaast is het voor sommige mensen een must om te kunnen overleven in de stad. In dit opzicht biedt urban farming voor de stedelijke bewoners in ontwikkelingslanden hele andere kansen dan voor stedelijke bewoners in ontwikkelde landen.

Conclusie

In dit essay is een blik geworpen op urban farming als een vorm van sociaal ondernemerschap en is uiteengezet welke voor- en nadelen stedelijke landbouw voor de stad en haar inwoners met zich mee kan brengen. Aan de hand van de onderstaande hoofdvraag kan nu een conclusie worden getrokken.

In hoeverre is 'urban farming' als een vorm van sociaal ondernemerschap een kans voor steden en haar inwoners?

Urban farming kan ten gunste komen voor de stedelijke bewoners op verschillende manieren; het kan de gezondheid en de leefomgeving van mensen verbeteren, sociale cohesie creëren en het kan verschillende economische voordelen bieden. Hierbij past het mooi binnen de trends die in sociaal ondernemende initiatieven in de food sector zichtbaar zijn. Een belangrijk verschil is echter door wie urban farming wordt toegepast. Stedelijke boeren zullen eerder meer kennis van zaken hebben maar kunnen zich alleen richten op een kleine niche markt, terwijl bijvoorbeeld onder bewoners die zelf aan de slag gaan met urban farming de sociale cohesie bevordert kan worden. Urban farming biedt dus op verschillende vlakken verschillende kansen.

Echter deze manier van stedelijke landbouw is niet per definitie 'the road to success'. Alleen de sociaal ondernemers die zich hebben verdiept in de context zijn diegene die de voordelen waar kunnen maken. En dit kunnen ze vervolgens ook niet alleen. Institutionele verankering, samenwerking met andere partijen en de vraag vanuit de consumentenkant zijn van wezenlijk belang wil urban farming daadwerkelijk kansen kunnen bieden voor steden en haar inwoners. Per stad kunnen deze initiatieven met andere doelen opgezet worden. Zo kan het in steden in ontwikkelde landen gebruikt worden om de stedelijke bewoners te voorzien van biologisch lokaal geproduceerd voedsel. Terwijl in ontwikkelingslanden het kan dienen als een middel om armoede tegen te gaan. Urban farming kan dus zeker kansen bieden voor steden en haar inwoners maar alleen als sociaal ondernemers gehoord worden en de ruimte krijgen voor verandering.

Literatuurlijst

- Dutch (2012), Hoe een koe een haas vangt 12 hoofdstukken over sociaal ondernemerschap 12-12-12.
- Harting J., A.E. Kunst, A. Kwan & K. Stronks (2010). A 'health broker' role as a catalyst of change to promote health: an experiment in deprived Dutch neighbourhoods. *Health Promotion International* vol. 26 no. 1, 65-81.
- Jansma, J.E. & Visser, A.J. Agromere: Integrating urban agriculture in the development of the city of Almere. *Urban Agriculture magazine* nummer 25, 28-31.
- Jarosz L. (2008). The city in the country: Growing alternative food networks in Metropolitan areas. *Journal of rural studies* 24, 231-244.
- Kaufman J. & M. Bailkey (2000). *Farming Inside Cities: Entrepreneurial Urban Agriculture in the United States*. Lincoln Institute of Land Policy working paper, 1-124.
- Leadbeater C. (2006). *The Socially Entrepreneurial City in Social Entrepreneurship New Models of Sustainable Social Change*. Oxford: University Press.
- Leeuw de E. (1999). *Healthy Cities: urban social entrepreneurship for health*. *Health promotion international* vol. 14 no. 3, 261-269.
- Nicholls A. & A.H. Cho (2006), *Social Entrepreneurship: The Structuration of a Field in Social Entrepreneurship New Models of Sustainable Social Change*. Oxford: University Press.
- NOS (2012), 'Stadslandbouw groeit door crisis'. <http://nos.nl/artikel/349275-stadslandbouw-groeit-door-crisis.html>. Geraadpleegd: 15-01-2013.
- Smit J. & J. Nasr (1992). Urban agriculture for sustainable cities: using wastes and idle land and water bodies and resources. *Environment and Urbanization* vol. 4 no. 2, 141-152.
- Zuidpark (2012), Europa's grootste Urban Farming dak opent op 6 juni in Amsterdam! Geraadpleegd: 12-01-13.